

vertrekken; gij zult nog tijd genoeg hebben, om mij te zien en te spreken, en om mij eere te bewijzen."

Reeds het feit, dat Maria den verzezen Heiland hogstens nog éénmaal gezien heeft, weersprekt deze opvatting.

Jesus is niet bijna zes weken, na zijn verrijzenis, met zijn discipelen en discipulinnen op en neer gegaan. Slechts nu en dan heeft hij zich een enkel vluchtig oogenblik aan hen "vertoond" en "geopenbaard", of, zooals Paulus het uitdrukkelijk aan de kerk van Corinthe schrijft: "Hij is van hen gezien." Hij is gezien van Cephas, gezien van de twaalf, gezien eens van 500 broeders op eenmaal, gezien van Jacobus, nogmaals gezien van al de apostelen bij de hemelvaart, en gezien van Paulus zelve op den weg naar Damascus.

Er was geen verkeer, er waren enkel korte, vluchtige verschijningen. En wel verschijningen die Paulus niet het verschijnen van Jesus op den weg naar Damascus, geheel op één lijn stelt.

De "sveertig dagen" dilden dan ook alleen aan, dat de eerste en de laatste verschijning na zijn hemelvaart veertig dagen uiteen lagen.

En zoozeer wil het Evangelie verhaal zelf den indruk geven, dat het tijdsverloop hier niet was, dat met name Mattheus en Marcus schier den indruk vestigen, als hadden opstanding en hemelvaart aan den morgen en avond van denzelfden dag plaats gegrepen.

Het is één beeld, één teekening, waarop het met de opstanding begint en met het opvaren ten hemel eindigt.

"Raak mij niet aan", kan evenmin beduiden: aanraking van mijn verzezen lichaam met menschenhand is ongeoorloofd. Het is slechts op, hoe Jesus zelf, toen hij Thomas onder de elven vond, diens hand nam, en die in zijne zijde legde, en zelf de aanraking uitlokte van de wonde in zijn hand.

De zin kan dus geen andere wezen dan deze: Houd mij niet vast. Zoek in die omvatting van mijn voeten geen poging om mij niet weer te verliezen. Er komt weer gemeenschap, straks zelfs onafgebroken gemeenschap tusschen u en uw Heiland. Maar die onafgebroken gemeenschap komt niet na reeds, maar eerst na mijn hemelvaart, en dan op heel andere wijze.

Zoo verstaat ge dan ook, wat Jesus er op volgen laat, en wat anders zoo raadselachtig onverstaaenbaar klinkt: "Raak mij niet aan, want ik ben nog niet opgevaren tot mijn Vader."

Zoo op den klank af zoude ge zeggen, dat de wetenschap dat hij zou opvaren en haar verlaten, Maria juist ongekeerd bewogen moest hebben, om hem te vaster de voeten te omklemen, en niet los te laten.

Maar de zin is heel anders.

De zin moet aldus verstaan: Maria, gij zoekt de gemeenschap met uw Heiland. Gij zijt doordelich verschrakt geweest, dat gij mij door mijn sterven verloren hadt. En nu ge mij weer terug hebt, bekruip angst uw ziel, dat ge mij weer mocht verliezen, en daarom klemt ge u zoo krampachtig aan mij vast. Maar doe dat niet. De gemeenschap met uw Heiland die ge zoekt, komt, komt zelfs sterker dan eertijds. Nu zoo, dat ze nimmermeer zal verbroken worden. Alleen maar dit kan nu nog niet. Dat toef nog tot ik aan de rechterhand des Vaders zal verhoogd zijn. En daarom dwing nu niet af, wat op dit oogenblik nog niet kan bestaan. Er is nu nog geen onafgebroken gemeenschap tusschen u en mij denkbaar, want ik ben nog niet opgevaren tot mijn Vader."

En zoo verstaan nu, lost al het raadselachtige in dit woord zich niet alleen op, maar wordt het tegelijk een woord rijk van beduidenis. Nu tocht blijkt er uit, dat het voor Jesus zelf veel heerlijker zou geweest zijn, zoo uit zijn goepend graf den hemel binnen te gaan.

Niet naar de ziel alleen, want naar het wezen zijner ziel was hij na zijn sterven op Golgotha reeds in het Paradijs geweest, en bij zijn opstanding uit dat Paradijs weer in zijn afgeheiden lichaam teruggekeerd.

Neen, heerlijk zou het voor Jesus geweest zijn, zoo na zijn verrijzenis, in zijn volle menscheleke natuur, naar ziel en lichaam beide, de glorie zijns Vaders in te gaan, doordien plotseling zijn eens verderfelijke en aardse lichaam in een onverderfelijke en hemelsche lichaam "veranderd" ware geworden. En dat dit denkbaar en mogelijk ware geweest, toont 1 Cor. 15: 51 en 1 Thess. 4: 16, waarin ons geopenbaard is, dat dit bij de geloovigen, die Jesus wederkomst op de wolven zullen beleven, feitelijk alzo geschieden zal. Dier lichaam zal "veranderd" worden in één punt des tijds, in één oogenblik." Dat zal Jesus zelf aan hen bewerkten (Phil. 3: 21), "door de energie waar door hij ook alle dingen aan zichzelf onderwerpen kan."

Dus had hij die plotselinge, volkomen verandering ook aan zijn eigen lichaam kunnen volbrengen, om, zonder tusschenbedrijf, in éénzelfde actie op te staan en onverwijd daarop ten hemel te varen.

En dat hij dit niet deed, maar een tusschenperiode van bijna zes weken tusschen opstanding en hemelvaart inschoof, en in die veertig dagen, af en toe, zich aan de zijnen lichamenlijk openbaarde, was, om hunnen wil en om uwent wil, een uiting, een daad van Middelaarsleide, opdat Jesus' verrijzenis niet eerst na ons sterven, maar nu reeds bij onze pelgrimreis op aarde voor ons bron van troost en van verkwikking zou zijn.

Maar dan moest ook afgekeerd en afgewend elk misverstand, en elk misbruik van die verrijzenis van Jesus.

Maria van Magdala verstond, en het was begerijpelijk, die verrijzenis van Jesus als stond ze met de opwekking van Lazarus op één lijn. Als ware de Jesus van vroeger haar hergeven. Als ving Jesus een tweede leven op aarde aan. En als ware er niets anders geschied, dan dat evenals bij Lazarus en Jairus' dochter, het voorafgaand sterven voor een tijdlang van zijn effect ware beroofd.

Het oude, vroegere saamsijn met Jesus nog eens. Zij hem weer dienen van haar goederen. Weer zijn rede tot het volk aanhooren. Weer zijn wonderen gengenzen zien. Weer hem volgen op zijn omwandelingen, en straks weer met hem aanraken aan den disch.

En dat moet er uit.

Het moest verstaan worden, dat die vroegere gemeenschap voortged en voor alzo was afgebroken, en dat thans een geheel andere, veel inniger gemeenschap komende was, maar in de myatiek van het gemeen, in de werkingen des Geestes, in het mysterie van het Sacrament, en dat die nieuwe, die veel rijkere gemeenschap eerst kon ingaan, als Jesus verhoogd zou zijn aan de rechterhand des Vaders.

Raak mij niet aan; poog niet als met uw

hand mij vast te houden; die soort gemeenschap is van nu af onbestaanbaar, en wel komt er een veel inniger gemeenschap, maar nog niet; want mijn hemelvaart toef nog, ik ben nog niet opgevaren.

En dit nu moet Maria niet alleen zelve verstaan, maar moet ze ook, eer hij aan de jongeren verschijnt, zijn discipelen aanzeggen: Maar ga heen, en zeg aan mijn jongeren, dat mijn verrijzenis geen terugkeer in dat aardse leven is, maar slechts de vluchtige, snel voorbijgaande inleiding op wat straks komt, als ik opbaar tot mijn Vader en uw Vader, tot mijnen God en tot uwen God.

Niet in uw hand om mijn voet geklemd, maar daarin dat mijn Vader uw Vader zal geworden zijn, ligt de liefdevolde onzer altoosdurende gemeenschap.

Edoch, en sluit daar nu niet weer het oog voor, die gemeenschap op ons, niet alleen in den Geest, maar in den Geest alleen door het verzezen lichaam van uw Heiland; iets wat de Heidelbergse uitdrukking door te zeggen: "dat wij ons vleesch in den hemel tot een zeker pand hebben."

Op zichzelf had het ook zoo kunnen toegaan, dat het doode lichaam van Jesus, evenals eens uw lijf, aan ontbinding en verderfing ware prijsgegeven, en dat gelijk desniettemin uw wezen eens weer naar ziel en lichaam in heerlijkheid zal schitteren, zoo ook Jesus, buiten door iemand gemerkte verrijzenis om, naar de ziel in het Paradijs ware ingegaan, en eerst bij zijn wederkomst zijn verheerlijkt lichaam had aangenomen.

Dan ware er geen graf gepoend, dan zou Jesus zich niet weer vertoond hebben, dan zou er geen hemelvaart zijn geweest, maar dan ware toef Jesus in den hemel geweest, en had van uit den hemel in liefde aan de zijnen kunnen denken.

Alles ware dan binnen het geestelijk perk gebleven.

En velen, helaas, ook onder de geloovigen, kennen geen andere gemeenschap met hun Heiland dan alsof het zoo, en niet anders, ware toegegaan.

En dit nu moet geheel afgesneden.

Dat is geen Christelijke belijdenis. Zoo is het niet toegegaan. Eerst nadat Jesus verzezen en in het lichaam gezien was, en op het oogenblik dat hij in het lichaam ten hemel voer, sprak hij het woord: *Ik ben niet uitgeden*. En daarom is uw Christelijke belijdenis ontzield, zoo het er niet in blijft, en er als belijdenis voor u in leeft: *"Ten derden dage opgestaan uit de dooden; opgevaren ten hemel en eerst alzo zittende ter rechterhand Gods."*

Niet in een stuk van onze menscheleke natuur, in de ziel, maar in heel onze menscheleke natuur, in ziel en lichaam beide, moest het leven herwonnen worden. Zoo eerst ontstond een waarachtige aansluiting. En eerst alzo kon uw Heiland van uit den hemel heel uw menscheleke leven en uw menscheleke bestaan beheerschen en doordringen.

Eerst wie dit vat en verstaat kan niet buiten het heilig Avondmaal.

Dat heilig Avondmaal toch is volstrekt niet alleen met een geloovig hart het lijden en sterven van Christus aannemen, maar het is ook, en veel meer nog, *salvo met zijn heilig lichaam verenigd* worden, dat wij, al is het dat Christus in den hemel, en wij op de aarde zijn, nochtans vleesch van zijn vleesch en been van zijn been zijn."

Daarom bidt de kerk eer het Avondmaal aangaat: "dat onze bewaarde en verslagen harten met zijn waarachtig lichaam en bloed gespijgd en gelaad mogen worden," en belijdt ze in Art. 35 van haar Confessie, dat wij waarachtiglijk door het geloof *"het ware lichaam en bloed van Christus in onze zielen ontvangen."*

Voor ons onbegrijpelijk en ondoorgrondelijk, hoe onze ziel met het lichaam van Christus kan gevoerd worden.

En toch, dat juist is het mystieke van het Avondmaal, en wie er dat uitsluit, voor dien is het geen sacrament.

Maria, raak mij niet aan met de hand. Er komt gemeenschap voor u, niet enkel met de ziel van uw Jesus, maar ook met het lichaam van uw Heiland.

Doch niet nu.

Eerst dan als ik zal zijn opgevaren ten hemel. En dan niet met de hand, maar door het geloof, en door het geloof alleenlijk, want dat geloof zal u als de hand en de mond uwer ziele zijn!

Amsterdam, 30 April 1897.

Artikel 36.

De Synode van Middelburg heeft de behandeling van Art. 36 aan de orde gesteld, niet in overmoed, maar om der eerlijcheidswille, en niet eigenmachtig, maar met den uitgesproken wensch, dat alle Gereformeerde kerken over dit gewichtig punt haar licht mochten doen schijnen.

Nu is er, helaas, niet de minste kans, dat de vele Gereformeerden, die nog in de Ned. Herv. kerk zijn, hierover kerkelijk zullen kunnen mede oordeelen.

We zeggen niet, dat het absoluut onmogelijk ware. Voor ons is het zeer wel denkbaar, dat er hier of daar een classis ware te vinden, zoogoed als geheel uit Gereformeerden saamgesteld, die voor dit uiterst belangrijke stuk een commissie benoemde, met verlof om ook naar buiten te werken, en met anderen in contact te treden.

Ook dan zou een classis nog wel geen Synode zijn, en zich dus allerminst het recht kunnen aanmatigen, om in naam der kerken te spreken, maar een classis kon daarom zeer wel adviseeren, evenals vroeger vele malen geadviseerd werd door theologische faculteit.

Doch ook al kon het daartoe niet komen, zoo zou het ons toch een zeer begerijpelijk zaak dinken, zoo de broeders van Gereformeerde kringen in de Ned. Herv. kerk op de eene of andere wijze, samensprekings over deze zoo gewichtige aangelegenheid mogelijk konden en wilden maken.

Men kan wel op een afstand blijven staan, den afstand steeds breder uitmeten, en op dien steeds groter wordenden afstand, uit de verte elander allerlei leelijke dingen toedichten, maar beiderzijds zal men toch toestemmen, dat dit noch mannelijk noch broederlijk noch met de eere van Gods heilige waarheid overeenkomstig is.

Niet te groot is in dit gewoede land de

kring van hen, die genoegzaam gemeenschappelijk uitgangspunt bezitten, om op doeltreffende en zakelijke wijze saam te redeneeren en saam te besluiten.

Maar met deze broeders hebben we bijna alle vereichte principien gemeen.

Ze aanvaarden met ons de Heilige Schrift in ongebroke autoriteit.

Ze bekennen zich tot gelijke Formulieren van eenigheid.

Ze zijn met eenzelfde eerbied voor het werk der vaderen in de 16de eeuw vervuld.

Wij kunnen elkander dus verstaan, omdat allereerst de *fontes salutis*, d. i. de bronnen waaruit de beslissing gehaald moet, voor hen en ons eender zijn.

Bovendien moeten we toch aannemen, dat de liefde voor de broeders niet geheel vreemd is aan hun en ons hart, en dat we alzo bereid zijn om ten deze elkander te dienen.

Zou het daarom zoo ondenkbaar zijn, dat die Gereformeerde broeders, die van oordeel zijn, dat Art. 36 ook nu nog te handhaven is in zijn ouderwetsche beteekenis, zich saam vereenigen, om uit hun midden zeker aantal kundige mannen aan te wijzen, die zich tot overleg en saamspreking leenen konden?

De Ethische handhavers van Art. 36 blijven buiten spel.

Wie zegt: "Ik ben het in de zaak met u eens. De Overheid moet niet keuren wie ketter is. En allerminst de kettters te lijf gaan. Alleen maar, ge kunt de woorden van Art. 36 ook wel zoo lezen, en zoo verstaan, dat er dit niet in ligt." staat buiten het principiele geding.

Met hem hebben we alleen een symbolisch-methodologisch verschil. Hij oordeelt, dat men de formulieren niet historisch behoef uit te leggen, en er in lezen mag al wat het rekbaar woord maar even toelaat. Wij daarentegen zeggen, dat een historisch formulier historisch moet uitgelegd, en dat niet te vragen is, wat wij er in leggen kunnen, maar alleen wat de opstellers er mede hebben bedoeld.

Met die broeders handelen we alzo niet over de zaak zelve. Daarin zijn zij het geheel met ons eens.

Maar wel staat ons geding met die andere broeders, die evenals wij de formulieren historisch verstaan, en ook met ons erkennen, dat Art. 36 den plicht aan de Overheid oplegt, om te keuren wie ketter is, en althans de heresiarchen strafrechtelijk te vervolgen.

Van deze broeders verschillen we zakelijk. Wij tocht oordeelen, dat wel, zonder twijfel, de kerken dit eertijds zoo beleiden en bedoeld hebben, maar dat ze hierin dwaalden, en we oordeelen alzo op grond van Gods Woord.

Die casuspositie nu wordt natuurlijk ook door de broeders, die zakelijk van ons verschillen, aanvaard.

Ze stemmen ons in beginsel toe, dat de Confessie, en dus ook Art. 36, te allen tijde appellabel is aan Gods Woord.

Van de Belijdenis gaan dus én zij én wij, beiden, op Gods Woord, terug.

Zij zeggen: Wat in Art. 36 aan de Overheid ten opzichte van de kerken wordt opgelegd, is conform den Woorden Gods.

Wij zeggen: Wat in Art. 36 aan de Overheid ten opzichte van de kerken wordt opgelegd, is niet conform den Woorden Gods.

Het is alzo tusschen hen en ons een uitlegkundig dogmatisch geschil.

Een geschil dat niet met beroep op dezen of genen tekst is uit te maken. Beiderzijds tocht kennen we die teksten zeer wel. Maar de vraag is, welke regel er uit het geheel dezer teksten, naar de *analogia fidei*, is af te leiden.

Het geldt hier toch een dogma dat niet op zich zelf staat, maar dat saamgevochten is met tal van andere dogmata, en waarvoor niet te oordeelen valt, tenzij men, aan de hand der Heilige Schrift, op die diepe beginselen ingaat, waarin die onderscheidene dogmata haar verbindingspunt vinden.

Een schoone arbeid alzo, wel waard, dat alle theologische kracht er zich op richtte, te meer, daar beiderzijds wordt toegegeven, dat in het punt van de kettervervolgving tal van andere gewichtige punten inzitten.

Wij werpen daarom met volen ernst de vraag op, of het zoo ondenkbaar zou zijn, dat de broeders die ten deze een ander gevoelen zijn toegedaan dan wij, zich ten deze vereenigen, om met hun beste en kundigste mannen een gezamenlijke behandeling van dit zoo interessante punt voor ons mogelijk te maken.

Tegenover de wereld zou dit waardiger zijn, dan dat men voortgaat, den broeder die in gevoelen verschilt, uit de verte met steenen te gooien.

De Ethischen zouden er den indruk door ontvangen, dat het scheepke der Gereformeerde beginselen hecht en sterk genoeg is, om ons over de felst bewogen wateren in veilige haven te brengen.

De gemeente zou er door gesterkt en verkwikt worden.

Er zou uit blijken dat men beiderzijds nog iets hoogers kende dan kerkelijk gebiel.

En hetzij men het ten slotte eens werd, hetzij men eindigde met tweidelijf weg te blijven bewandelen, over en weer zou ons inzicht verhelderd zijn, men zou eerbied voor den ernst van elkanders overtuiging hebben gewonnen, en de scheiding zou er zuiverder en broederlijker door kunnen zijn.

"De ouden."

Prof. Mr. J. Domela Nieuwenhuis poogt in *De stemmen uit de Lutherse Kerk in Nederland* III. 1. p. 1. t. het gevoelen staande te houden, dat de Christus zich tegenover Mozes gesteld heeft, en dat zijn zeggen: *"Gij hebt gekoerd dat van de ouden gezegd is, maar ik zeg u"*, in Matth. 5, zich niet richtte tegen de Pharizeesche uitlegging, maar tegen het Oude Verbond zelf.

Hij zegt er van:

Door sommigen wordt beweerd, dat Jesus (men denke aan Matth. V: 39) zich niet min of meer vijandig, misprijzend of afkeurend tegen Mozes en diens wet kan hebben gesteld. Dan tocht zou Hij, waar men deze laatste als de rechtstreeks door God aan Mozes ingegeven (geinspireerde) wet beschouwt, zich tegenover God zelve in Diens vroegere wiltspraken vijandig hebben gesteld. Dat een dergelijke bewering niet kan opgaan, is mijns inziens af te leiden uit de woorden voorkomende in Matth. V: 38 en 39, waarbij de Heer met zijn "Maar ik zeg u", zich stelt tegenover "de ouden" (die ook vers 21, 27, 31 en 33) waaronder, als men let op de aangehaalde wetsbepalingen, moeilijk anders dan de wetgevers der Israëlieten, hetzij dan Mozes of Aäron, hetzij anderen, kunnen worden verstaan.

Volkomen willekeurig is de, in de *Heraut* van 30 Oct. 1895, voorkomende opvatting van Dr. A. Kuypers, dat de ouden zouden zijn de Joodsche Schriftgeleerden na de ballingschap, die de bepalingen der Mozaïsche wet van haar geestelijken wortel afnamen en formalistisch beperkten en vervalschten.

De hooggeleerde schrijver veroorloof ons hierop een kantteekening te maken.

Volkomen willekeurig noemt hij onze uitlegging, dat "de ouden" zouden zijn, niet Mozes of Aäron, maar de Pharizeesche Schriftuitleggers.

Liefst laten we nu de vraag of "de ouden" (*oîs apallous*) hier als datief of als ablatief zij op te vatten. Beide kan. Luther, Grotius, Bengel e. a. nemen het als datief, en verstaan het dus alzo: Gij hebt gekoerd, dat tot de ouden (d. i. tot vroegere geslachten) gezegd is. Anderen daarentegen, gelijk Beza, Kuinöl, Fritsche e. a. vatten het met onze Statenoverzetting bij vs. 27 enz. als ablatief op, en vertalen: "Gij hebt gekoerd, dat van de ouden gezegd is".

Toch ligt niet hierin het verschil.

Waar tocht onze Statenoverzetting bij vs. 21 met datief (*tot*), en bij vs. 27 v.v. met ablatief (*van*) vertaalt, verklaart ze beide-malen, geheel in den door ons aangegeven zin, dat Jesus niet Mozes, maar uitsluitend de verkeerde uitlegging der Pharizeen weerspreekt.

In aantekening 28 op vs. 21 schrijven tocht de overzetters dit:

Of, [van] de ouden. Hierdoor verstaat Christus de verkeerde uitleggingen der Pharizeen en Schriftgeleerden, die al van over vele jaren alzo geleerd hadden, en niet de leer van Mozes en der profeten. Hetwelk blijkt: I. uit het voorgaande vs.; II. omdat hier leerlingen wederlegd worden, die in Mozes en de profeten niet gevonden worden; zie vs. 43; III. omdat door Christus niets wordt toegevoegd aan wat in Mozes en de profeten gevonden wordt, gelijk men kan zien uit de Schriftuurplaatsen des Ouden Testaments, hier onder den tekst aangekeend.

Calvijn toont nog veel krasser tegen de opvatting van Prof. M. Domela Nieuwenhuis. Hij zegt in zijn commentaar: *Faccasat igitur error ille, legis defectus hic a Christo corrigi*, d. i. "Ga mij toch uit den weg met uw onzinnig gevoelen, alsof Christus zich hier tegen de Wet van Mozes zou overstellen."

"Misleid zijn, zoo oordeelt hij, alle degenen, die wanen, dat Christus een zedenleer predikt, die boven de wet van Mozes uitgaat, alsof Jesus zijn discipelen tot een hooger graad van geestelijk leven wilde opvoeren, dan Mozes dit met het toen nog grove en vleeschelijke volk van Israël deed."

Hij toont tegen dat gevoelen, hij belacht het, hij toont er in den brede het volstrekt onhoudbare van aan.

Met Calvijn stemmen hierin overeen alle Gereformeerde uitleggingen.

En dat ook buiten den Gereformeerden kring niet anders geoordeeld werd, door wie de verhouding tusschen Oud en Nieuw Testament recht verstaat en opvat, kan aan Prof. Mr. Domela Nieuwenhuis o. a. blijken uit Dr. Bern. Weiss' commentaar in Meyers' handboek, die op *de Confessie* in vs. 21 aantekent: "Die phariseische Auslegung und Anwendung des Gesetzespruches halt sich an das buchstabliche Verbot des Mordes."

Moge derhalve Prof. Mr. Domela Nieuwenhuis in de weinig gelezen *Lutherse Stemmen* al schrijven, dat onze uitlegging een volkomen willekeurige is, hij zal toch, na lezing van deze opmerking, die we hem wenschen toe te zenden, in de stilte der studeerkamer tot zichzelf moeten zeggen: Hier heb ik mij tegenover de *Heraut* vergalopperd.

Toch is dit niet het doel van deze opmerking.

Ons doel is alleen de *waarheid* te main-tineeren, en veel hooger voldoening zou het ons zijn, indien onze geachte opponent, uit deze opmerking zelf aanleiding mocht nemen, om zijn standpunt tegenover de Heilige Schrift te herzien, en aan het woord van den Christus weer de eere te geven, die er aan toekomt.

Verkiezing in het kerkelijke.

VII.

Nog duidelijker is het onbewust protest tegen het ongereformeerde karakter der oligarchische coöptatie uitgekomen, toen én in 1834 én in 1886, hier en daar in den lande de collegiale handen verbroken werden.

Beide actien kwamen, dit is rechtens door niemand tegen te spreken, uit den Gereformeerden wortel.

Er mengde zich velelei vreemds in, doch dit was zoo bij elke vervorming of hervorming op kerkelijke gebied.

Toen de Christelijke kerk zich ontwikkelde uit de Joodsche volkskerk, begon zij met de uitstorting van den Heiligen Geest te ontvangen, en werd zij een halve eeuw lang geleid door onfeilbare apostelen, en

toch, zie het eens in de brieven, lees het in de Openbaring, hoofdstuk 2 en 3, wat verkeerde strooming, neiging, golving zelfs toen meê insloep.

In de zestiende eeuw droeg de toenmalige kerkreformatie een geweldig aangrijpend karakter, in zooverre ze de omzwerving in de historie der volkeren beheerschte. Het is toen niet maar kerk tegen kerk, maar volkerengroep tegen volkerengroep, stam en ras tegen ras en stam gegaan; het Europeesche evenwicht zocht er zijn formatie in; oorlog na oorlog is er om gevoerd; de martelaars die op het schavot hun geloof bezegelden, waren slechts duizenden, maar de menschenmassa, die in den godsdienstoorlog, met name in Duitschland en Frankrijk, is gemoord, telde bij miljoenen; het was één wroeten van het Christelijk Europa in eigen ingewand; één worsteling beiderzijds om wat aan beide kanten voor het hoogst en heiligst gold; en de strijd is ten slotte gekroond door de afgedwongen erkenning van coëxistentie onder gelijkheid van rechten.

Gelijk vanzelf spreekt, werden voor zulk een wonder-machtige worsteling schier in alle landen destijds door God mannen verwerkt van reussachtige proportien. Niet alleen, zij het ook voornamelijk aan onzen kant, maar ook aan de zij van Rome.

Een literatuur is destijds in alle landen te voorschijn gekomen, die in uitgebreidheid zelfs nu nog haar wedergade zoekt. De thetische en polemische geschriften, in alle landen saam, in zake de religie en den religie-strijd rakende, van 1517—1648 in Europa verschenen, verraadt een productiviteit van geest, waarover de kenner nog verbaasd staat.

En toch niettegenstaande de toenmalige Reformatie zoo ongeveerd ernstig karakter droeg, zoo op alle punten principieel is door-gestreden, en zulk een tal van mannen van den eersten rang zich ten dienste gesteld, is tocht ook die Reformatie allerminst zuiver verlopen, maar mengde zich ook in haar sterven allerlei ongaafheid en onzuivere neigings.

Dit kon én in de eerste én in de zestiende eeuw niet anders, omdat we, om nu eens met remiscen uit den strijd over het Schopenhaurianisme te spreken, alle saam als druppelen zijn in den wervel, die perst, dringt en neerglijdt met een zuigingskracht, waaraan geen enkele druppel, tenzij hij er uitspat en verdampt, zich geheel onttrekken kan.

Ook tijdens die beide groote vervormingen der kerk mengde zich door de reformato-rische drijving allerlei persoonlijk belang, nationaal streven, drang van omstandigheid, menscheleke beperktheid, wetenschappelijke invloed, politieke sluwheid, dynastieke inter-est, stand en klassenverschil, mercantiele en sociale aspiratie heen. En hoe nu ook de geesten van eerste orde er in den naam des Heeren ook worstelden, om den gang van zaken zuiver te houden, de vreemde elementen lieten zich niet alle uitzweren, en vandaar dat ze eindigden met voor allerlei tegenstelling van Lutherisch en Gereformeed, van Gereformeed en Doopersch, van Erastiaansch en Independent te staan, om nu van de Arminianen, de Libertijnen en Humanisten nog te zwijgen.

Het was daarom zoo onverstandig preutsch en netelachtig, indien soms de mannen van 1834 of ook die van 1886 zich aanstelden als ergerden ze zich, zoo dikwijls iemand ook maar het vermoeden waagde uit te spreken, dat ook in de kleine, vergeleken bij de 16e eeuw, o, zoo onbeduidende reformatie van 1834 en 1886, evenals eertijds, ook nu, niet alles goud was wat er bloek, veel verkeerd werd aangevat, en meniglei onzuivere strooming invloede.

Dit komt van beperktheid van geest. Daarvandaan, dat men niet gewoon is te onderscheiden. Niet merkt dat de woekerplant uit een anderen wortel opkomt dan de plant zelf. En dan aan de plant zelf niet het verschil ziet, tusschen het groene blad en de groene luis, die aan den anderen kant van het blad zich schuilt houdt, en het toch schaad.

Veel krachtiger staat men daarom, indien men, door de historie geleerd, veeleer ongekeerd *à priori* vaststelt, dat ook in 1834 en 1886 onze worsteling niet aan deze gewone menscheleke ellende ontkomen is, en alzo zonder eenige verrassing of verbazing of teleurstelling ontdekt, dat ook bij ons verkeerd innengsel de wateren troebel maakte.

Just dan tocht verwerft men het recht, om tusschen dat vreemde innengsel en het hoofdmotief te onderscheiden, en wordt men belwaand om voor dat hoofdmotief de echt historische draagkracht van het Gereformeerde beginsel te vindiceeren.

De mannen van 1834 begingen van 1834 tot 1886 fout op fout, en de lieden van 1886 hebben zich van 1886 tot 1897 aan ongeschiktheid na ongeschiktheid schuldig gemaakt.

Bijna geen kerk is er aan te wijzen, of, als men er annalen hield, en men slaat thans die annalen op, zal men over menscheleke gebrekkigheid te klagen hebben.

Hier het oog voor te openen, verzwakt niet, maar maakt u sterk. Eerst zoo ontlast ge u van het verkeerde, en herneemt ge in wat hoofdzaak was en bleef, uw volle kracht.

En zoo nu die beide actien verstaan, dan beweren we, dat het voor tegenvermoeden noch voor tegenspraak vatbaar is, dat beide actien uit den Gereformeerden wortel opkwamen, herstel van het Gereformeerde leven bedoelden, en aan het Gereformeerde begin-sel haar motief poogden te ontleenen.

Wie op den grond kruipt, merkt dat niet, want hij staart zich blind op den heel anderen voetstap die door de Separatie dan door de Doleantie in het overzand is afgedrukt, maar wie op den kruin van het glooieduin gaat staan, merkt aanstonds hoe beider spoor ten slotte één richting volgde.

En wat ziet het stuk der ke-

Geen demago het algemeen st en dit is hoogst 1886, onder de college geijverd hadden gestrede college in stand.

Maar evenmin om vooral stipt Dordsche Kerke Zeker, in enke clericalisme op.

zich aan de coö het terrein te bl hart zal eeuw t toos weer, hier sluwheid op bl.

Maar dat was één zwaluw zom vleermuis nacht.

Immers overzi kerkelijk leven d

dan merkt men anders dan een om de heersche laten doorgaan, en zich te hou vorstelijk recht.

Haast is het zoo, maar tocht sloop van het r dood te loopen, lieden en juris ken naar dat bleek van achte alleen niet naar reglement zelfs.

Het was een alle stilte had waar niet één de

Wat men dan én in 1886 kon de degelijkste het zuiverst door werd beproefd, o deel, ja, meer kiezingswerk te

Tal van kerk 1834 opgekome Dordsche Kerke eenvoudige, als h gemeente saamr stemmen lieten, den, wat de ge der dat ooit (

Synode hoogwij mocht.